

La gestió del Patrimoni Etnològic en el Pla de Museus de Catalunya (2007-2010)

LLORENÇ PRATS

Professor titular d'Antropologia de la Universitat de Barcelona

1

1. Serradora d'Alòs d'Isil de l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu. Fotografia: Ecomuseu de les Valls d'Aneu

El autor critica la opción defendida en el Pla de Museus de Catalunya (2007-2010) de integrar el Museu d'Arqueologia de Catalunya dentro del futuro Museo Nacional de Ciencias Sociales o Museo de Historia, Arqueología y Etnología argumentando criterios relacionados con la diferente trayectoria histórica de las tres instituciones, la importancia del patrimonio mueble e inmueble que gestionan y la incidencia social, medida según el número de visitantes y usuarios, de cada una de ellas. Su propuesta pasa por crear dos grandes museos de carácter nacional, uno de ciencias naturales y el otro de ciencias sociales, a partir de la unión del Museo de Historia, el de Etnología y el de la Ciencia y la Técnica.

The author criticizes the option defended by the Catalan Museums Plan (2007-2010) of merging the Museu d'Arqueologia de Catalunya with the future Museo Nacional de Ciencias Sociales or Museo de Historia, Arqueología y Etnología, arguing from criteria concerning the three institution's different histories, the importance of the buildings and objects for which they are responsible and the impact on society, measured in terms of the number of visitors and users, of each of them. He proposes creating two national museums, one for natural sciences and one for social sciences, through a merger of the existing museums of history, ethnology and science and technology.

Ordenar d'una vegada la gestió museística del patrimoni etnològic és un compte pendent que fa massa temps que s'arrossega.

Però no és cosa de mirar enrere. Ara, per fi, aquest pla de museus l'aborda i ens n'hem de felicitar.

Segons el mateix document de presentació del pla, aquesta és una proposta de reorganització museística del país [...] destinada a *tancar* un sistema de museus encara obert i fins ara mai del tot definit que pretén donar resposta a una nova realitat patrimonial que s'ha anat conformant des de la publicació de la Llei de museus de 1990. Genèricament estic d'acord amb la necessitat de la proposta, si bé cal remarcar que aquesta voluntat de *tancar* el sistema (tot i ser conscient de la relativitat en el temps d'aquests propòsits), obliga, si més no a l'hora de plantejar aquest pla, a filar prim i a prendre decisions àmpliament consensuades, lògicament diàfanes i amb capacitat generativa.

El nucli del pla gira entorn de dos grans eixos, idealment complementaris: la territorialitat i la reordenació dels museus nacionals. La territorialitat és molt important: el gran museu de Catalunya hauria de ser Catalunya mateix, la diversitat i complementarietat dels seus territoris, el seu patrimoni i, sobretot, la seva població i les iniciatives d'aquesta població. Ordenar en xarxes i microxarxes territorials els museus de Catalunya és un pas adequat en aquest sentit, sempre que es parteixi de la realitat de

la localització i gestió del patrimoni, de les dinàmiques culturals, i no, predeterminadament, de les divisions administratives; sempre que, també, es doni el màxim protagonisme a la població; sempre que es flexibilitzi el mateix concepte de museu per eixamplar-lo a la gestió real del patrimoni en totes les seves formes, i sempre que es treballi amb una idea (a partir d'una delimitació territorial molt més aplicable, per exemple, que en els museus nacionals), de patrimoni integral, on, òbviament, allò que coneixem com a patrimoni etnològic ha de tenir no tant un paper de diferenciació sinó d'aglutinant territorial i temàtic (amb algunes puntuals excepcions). La Generalitat ha de preveure els problemes que es poden derivar de la dificultat d'articulació territorial i no sols proveir recursos que facin viable aquest vessant del sistema, sinó evitar les forces centrífugues i centrípetes que poden obeir a interessos comprensibles però inconvenients.

Pel que fa als museus nacionals, el pla fa una declaració d'intencions raonable: tancar el procés de creació de museus nacionals i racionalitzar-la, però, paradoxalment, aquesta declaració no es tradueix en una proposta fàcilment consensuable (com en part ja s'ha pogut constatar), ni diàfanament lògica ni amb capacitat generativa, al meu entendre. En aquestes breus consideracions em voldria centrar en el sistema de museus nacionals i el paper que hi hauria de representar la gestió del patrimoni etnològic.

Alguns fets semblen difícilment discutibles, com planificar conjuntament el sistema de museus nacionals i no desmuntar el que ja existeix. En aquest sentit, seria lògic i fàcilment consensuable sostenir en el pla el manteniment dels tres museus nacionals actualment existents i la creació de dos més, l'un de ciències (o d'història) naturals i l'altre ciències (o d'història) socials, mitjançant la unió del Museu d'Història de Catalunya i el mai nat Museu d'Etnologia de Catalunya, representat en aquest moment per la Xarxa de Museus d'Etnologia.

Tanmateix, l'opció del pla no és aquesta, sinó la de mantenir només dos dels museus nacionals actualment existents (el Museu Nacional d'Art de Catalunya i el de la Ciència i la Tècnica) i integrar el Museu d'Arqueologia de Catalunya dins el futur Museu Nacional de Ciències Socials o Museu Nacional d'Història, Arqueologia i Etnologia, com l'anomena el Pla de Museus (m'estimo més no comentar altres noms que han aparegut als mitjans, perquè oficialment no consten i ens distraurien de la qüestió principal).

Aquesta opció planteja molts problemes i, al meu entendre, repeteixo, no en resol cap i, lluny de tancar el sistema, el deixa obert i esgarriat.

Entenc que el pla pretén combinar una dicotomia elemental (naturalesa-societat), amb el respecte a les institucions preexistents: MAC, MNAC, mNACTEC. Això es podria fer a partir d'una planificació purament con-

ceptual, que implicaria incorporar, conceptualment, l'art, l'arqueologia i la tècnica, juntament amb la història i l'etnologia dins de l'àrea d'un museu global de la societat a Catalunya (l'art, la tècnica i l'arqueologia són fets socials o generen patrimoni social de la mateixa manera que la història o l'etnologia). En aquest cas, en termes de gestió, caldria establir adequadament tant la independència de les diverses disciplines com les sinergies que s'haurien de produir entre elles per explicar fets socials complexos. Conceptualment, el Museu d'Història Natural hauria de procedir de la mateixa manera, incorporant-hi les diverses disciplines de les ciències naturals i cercant també l'equilibri entre independència i sinergies de les institucions fundacionals (el Museu de Geologia i Zoologia de Barcelona, l'Institut Botànic de Montjuïc i el Museu de Paleontologia de Sabadell). Potser la dinàmica que haurà de crear el nou museu d'Història Natural a partir d'institucions formalment més modestes que els actuals museus nacionals podria ser un bon model (per analitzar i dialogar) per al (respectem l'isomorfisme) Museu d'Història Social. Un model així tindria una lògica impecable, en el pla estrictament conceptual, i crec realment que, si arribés a funcionar, tindria també una gran virtualitat generativa, una capacitat de parlar de maneres riques i innovadores de les realitats presents, passades i futures de Catalunya i del món. Però, òbviament, si s'apliqués sense atendre a la realitat preexistent, difícilment aconseguiria de ser consensuat.

Penso que, com ja preveu el pla, la realitat de la gestió del patrimoni cultural a Catalunya obliga a fer alguna excepció, on no coincideixo amb el pla és en quines. Em basaré en tres criteris el més objectius possibles per sostenir els meus arguments: la trajectòria històrica de les institucions, la importància del patrimoni moble i immoble que gestionen i la incidència social, mesurada segons el nombre de visitants i usuaris de tota mena.

El Museu d'Arqueologia de Catalunya, juntament amb el Museu d'Art de Catalunya, són els nostres museus més clàssics i més antics, fundats com a tals en època de la Segona República. El seu origen és, tanmateix, molt més reulat i es remunten al gust romàntic per l'art i les ruïnes. Cap nació no s'ha definit sense comptar amb aquestes dues peces cabdals i Catalunya no n'és una excepció. Des de Pau Piferrer, per posar un precedent ben clar, les ruïnes i l'art formen una part essencial de la construcció romàntica de la nació que institucionalitzarà el noucentisme. Encara que ara ja no basem la nostra voluntat identitària en construccions romàntiques i siguem molt més conscients de l'evanescència i complexitat de les coses, aquestes institucions, com l'Institut d'Estudis Catalans, o d'altres, es mereixen un respecte reverencial envers les generacions precedents, que, amb tot el seu esforç i la seva voluntat, les han fet possibles i han permès que ens dotem d'uns instruments de gran eficàcia per a la gestió de la cultura, fins i tot en els temps més obscurs.

2 i 3. Amulets de protecció en una porta d'una casa de Beget (Ripollès). Fotografia Pep Parer

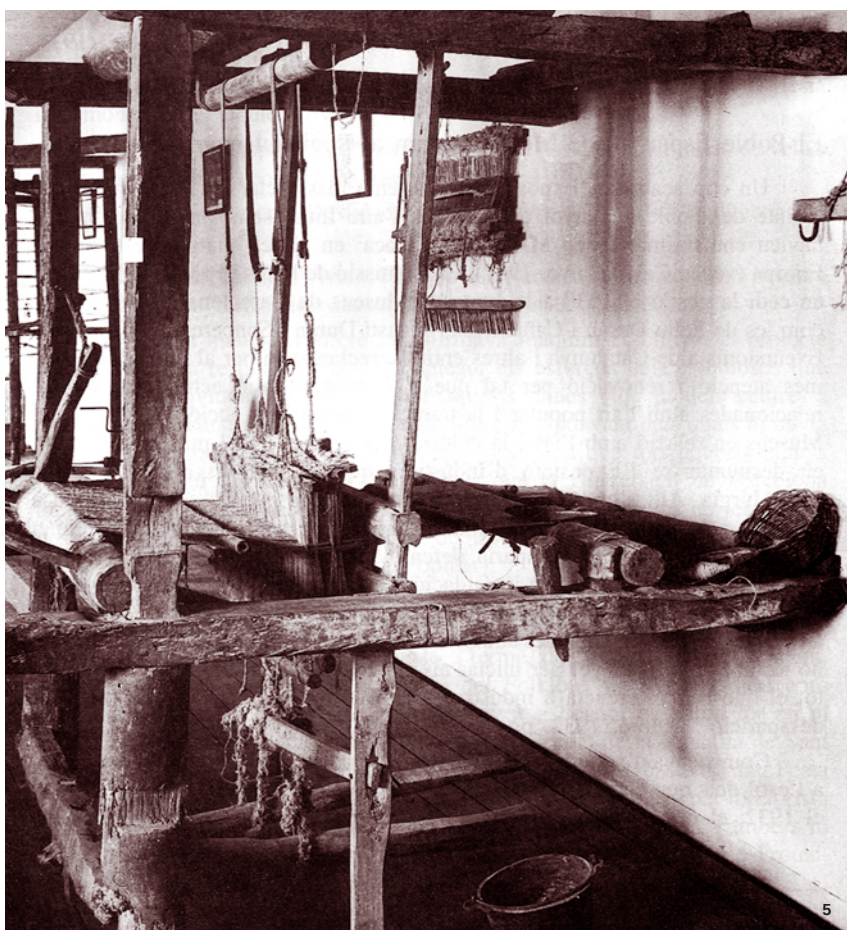
4. Dona a la vora del foc, una imatge tradicional pirinenca

5. Teler que va instal·lar Violant i Simorra a l'antic Museu d'Indústries i Arts Populars (MIAPT)

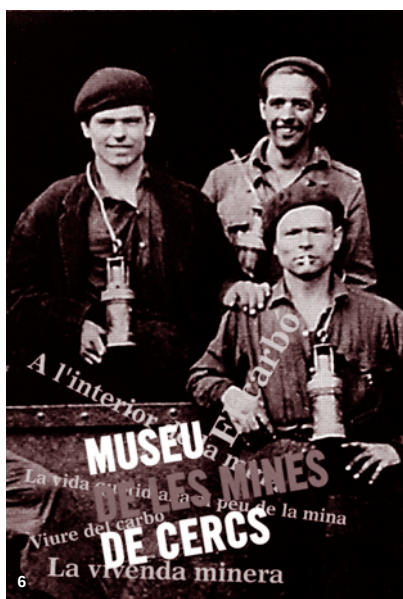

Ningú no discuteix la persistència del MNAC com una entitat independent, que respongui de la seva gestió directament al Govern de la Generalitat i els seus òrgans, ni per història, ni per l'interès de les seves col·leccions, ni per la seva repercussió social en forma de visitants i usuaris. Les sinèrgies es poden establir perfectament sense haver d'estar dintre d'una mateixa capsula, per conceptual que sigui. Sí que penso que el MNAC (només ho apunto) hauria d'assumir l'encàrrec d'ordenar conceptualment el patrimoni artístic de Catalunya, no sols mitjançant els anomenats museus secció, sinó també mitjançant les fórmules d'articulació que en cada cas i en cada moment siguin possibles i convinguin, respecte als museus i monuments més visitats del país, com són el Museu Picasso, el Museu Dalí, la Fundació Miró, la Fundació Tàpies, el MACBA, els monuments modernistes de Barcelona i altres.

Sí que es discuteix, o, més ben dit, ni es discuteix, es dictamina la no-persistència del MAC com una entitat independent en el mateix sentit del MNAC. Els motius són difícils de comprendre i no vull fer cap especula-

ció respecte a això. Històricament, el Museu d'Arqueologia de Catalunya és tan o més important que el Museu d'Art. Les seves col·leccions, potser en bona part mal ubicades i exposades, són prou rellevants, i sobretot ho són alguns emplaçaments de primer ordre en la història de les civilitzacions mediterrànies, com Tarragona, Empúries o els principals establiments ibèrics, per no esmentar també altres ciutats i monuments romans arreu del país. Hi ha algun problema de titularitat i gestió important, molt especialment el cas del MNAT. Però un problema, per enrevessat que sigui, és una cosa que es pot resoldre, amb paciència i tenacitat, que no pot ser mai un apriorisme que hagi de tòrcer tota una política, en aquest cas, la planificació museística de Catalunya. També la repercussió social en termes d'usuaris i visitants avala la singularitat del MAC i això que, en aquest sentit, entenc que queda molt de camp per córrer. Però encara hi ha altres consideracions per fer respecte de la conveniència de mantenir i potenciar la independència del Museu d'Arqueologia i que esmentaré breument. Una d'elles és la possibilitat d'ubicar el centre del seu sistema fora de Barcelona, a Tarragona idealment, amb la qual cosa es contribui-

6. Cartell del Museu de les Mines de Cercs.
Fotografia: Museu de les Mines de Cercs

7. Visió nocturna de la seu del mNACTEC.
Fotografia: arxiu mNACTEC (Teresa Llordés)

ria a l'anhelada descentralització de les principals institucions del país. I, en un altre sentit, en negatiu, el pes desequilibrant i difícilment compensable que una estructura tan consolidada com la del MAC tindria enfront de *partenaires* molt més precaris dins d'un museu de societat, o de ciències socials, com serien el Museu d'Història de Catalunya, sense tradició ni col·leccions, i el Museu d'Etnologia de Catalunya, que ni tan sols existeix. En aquest mateix sentit, la inclusió del MAC en un museu de societat determina, a la pràctica, un discurs historicista, on se cerca en el passat l'explicació del present, argument científicament més que discutible. El mateix document, si no ho diu, ho deixa entendre: El discurs del museu [d'Història, Arqueologia i Etnologia] pot ser diacrònic (des de la prehistòria fins avui) o temàtic (el paisatge, les migracions, l'habitatge, etc.), però aprofundint fins a les arrels temporals més profundes d'aquests temes, de manera que puguem veure com han anat canviant les realitats al llarg del temps. No em puc estendre més en aquestes qüestions, però, per dir-ho gràficament, no crec que per explicar la lluita obrera a la Catalunya contemporània o la deslocalització industrial, ens calgui estudiar l'esclavatge a l'antiguitat clàssica o la difusió tecnològica del neolític, ni viceversa. Les sinergies, en tot cas, sempre que convinguin, estan assegurades.

No es pot dir el mateix del Museu de la Ciència i la Tècnica de Catalunya. Deixem clar d'entrada, perquè tampoc no hi puc entrar en profunditat, que no té cap tradició històrica (en comparació amb el MNAC, el MAC, i tants altres museus de Catalunya), ni una repercussió social comparable en forma de visitants i usuaris. El mNACTEC treballa amb la idea de *sistema*, en el qual es compten actualment una vintena d'instal·lacions (i va creixent), moltes de les quals no són museus registrats. La realitat és que, a

hores d'hora, compta amb sis museus secció, tres dels quals aprovats fa pocs dies. Aquests museus i aquestes col·leccions, els uns i els altres, el conjunt de l'anomenat *sistema*, tenen un nombre de visitants variable, amb una gran incidència del públic escolar, però amb xifres d'una certa consideració només en alguns centres com Terrassa, Capellades, etc., i en cap cas suficient per generar fluxos turístics propis. Aquest apartat requerriria una atenció particularitzada, atesa la insistència del Sistema del Museu de la Ciència i la Tècnica de Catalunya a promoure el turisme industrial (el Museu Industrial del Ter acull ara una exposició promoció ben àmplia respecte a això). El turisme, com sap tothom qui s'hi dedica, requereix crear productes i situar-los en el mercat, amb les infraestructures i els serveis corresponents, i això és incapaç de fer-ho el Sistema del mNACTEC. El turisme industrial no ha estat capaç de contribuir a crear ni un sol hotel a Catalunya.

Cal aclarir que el mNACTEC, malgrat el seu nom, no és un museu de la ciència, a la manera del CosmoCaixa, el Domus de la Corunya o La Villette de París, de cap manera. És un museu de la industrialització de Catalunya. A les mateixes instal·lacions vinculades al sistema, el concepte més recurrent és patrimoni industrial. I això seria perfecte, perquè el sistema del mNACTEC (vaig a la pota que ens faltava) gestiona un important repertori bàsicament d'instal·lacions industrials i protoindustrials. El problema és que es tracta d'un repertori d'edificis, obres d'enginyeria, màquines de tota mena, però amb la terrible absència de les persones. És com si les persones fossin definitivament mortes, fins i tot *patrimonialment* mortes, convertides potser en maniquins i fotografies, amb cases vestides de vegades amb una museografia *naïve*, més pròpia dels anys trenta. El tema és greu, molt seriós: les persones que fan possible la industrialització de Catalunya estan, d'una banda, reduïdes a la seva única dimensió de treballadors i, de l'altra, la seva presència és fantasmagòrica. Preguntes i els guies t'expliquen fets, de vegades terribles, sobre les condicions de treball, no saben res més, i els audiovisuals t'ensenyen els amos inaugurant les fàbriques i adquirint honors nobiliaris. Al Museu de les Mines de Cercs (un dels més recents del sistema), el cartell promocional és la fotografia d'uns joves miners, amb la vagoneta, les seves làmpades, la seva roba de treball, una cigarreta als llavis, un posat càndidament fatxenda. Al museu i al tros de mina que s'ensenya ens expliquen com treballaven, quins perills corrien... fins i tot sabem que les dones havien de parir molts fills perquè es morien joves, però, aquests homes i d'altres, i les seves dones, i els seus pares i els seus fills i les seves filles... qui eren? Què pensaven de la seva vida? Tenien aspiracions i temors? S'enamoraven? Es casaven per conveniència? En què creien? Com esmerçaven el temps que no passaven a la mina? Com eren les seves festes? Quins avatars els va tocar viure? Fins a quin punt havien d'abaixar el cap davant de l'amo, dels encarregats, de qui més? I si en algun moment es van revoltar, com sembla, per què? En

quina conjuntura econòmica i social? I com es van organitzar? I com se'n van sortir?... Són tantes les coses que mai no sabrem d'aquestes persones, o de les que anaven a treballar des de Castellar de n'Hug fins a la fàbrica del Clot del Moro, dues hores de camí glaçat a l'hivern, agafant-se de les mans perquè el torb no els estimbés en els trams més perillosos... I d'aquests ni tan sols sabem si es van revoltar. Història, etnologia i tècnica haurien de treballar estretament lligats, això sí, per explicar la vida del poble: dones i homes, amos i treballadors, joves i vells... el present, el passat recent i el futur immediat de la nostra societat i no sols per tornar a la vida aquells fantasmes que ara volten entre les màquines i el sembrats, sinó per plantejar-nos tots plegats, des de les diferents perspectives disciplinàries, per què la nostra vida és com és i quins reptes ens esperen, com a persones, com a societat, com a poble...

En aquests moments la cooperació és nul·la, gairebé negativa. En poso un parell d'exemples: un dels museus més enyorats per integrar la Xarxa de Museus d'Etnologia és el Museu de Ripoll, degà dels museus etnològics de Catalunya, que ara està tancat i en procés de remodelació. El Museu de Ripoll sempre ha explicat el tractament del ferro i ha mostrat el funcionament de la farga catalana. Prop de la seu del museu es conserva una farga, que calia restaurar. Doncs bé, la restauració de la farga ha estat iniciada pel mNACTEC i està *integrada* en el seu sistema. El dia que es reobri el Museu de Ripoll, el visitant què s'hi trobarà? Un museu que formarà part del Museu d'Arqueologia, Història i Etnologia (incloent-hi la reproducció d'una farga)? I una farga que formarà part del Museu de la Ciència i la Tècnica? (amb tractaments museogràfics i explicacions completament diferents)... Al Pallars Sobirà, en dues valls pràcticament veïnes, hi ha dues serradores hidràuliques: l'una que funciona i depèn del mNACTEC a Àreu i l'altra, pràcticament clònica, a Alòs d'Isil, que pertany a l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu (i per tant, al futur Museu d'Arqueologia, Història i Etnologia), que funcionava però ja fa temps que ha deixat de funcionar per manca de recursos. Quan es faci el nou museu i si hi torna a haver recursos, es mantindran les dues fargues en funcionament, en detriment de tantes altres necessitats patrimonials? I de paradoxes com aquestes, en podríem anar recuperant arreu de Catalunya.

No. No té cap lògica mantenir el Museu de la Ciència i la Tècnica separat de la Història i de l'Etnologia, encara menys que implicar-hi l'Arqueologia o l'Art.

Aquesta reflexió que he desgranat en el fons no és ben bé meva. Com algun lector deu haver intuït, en aquests darrers paràgrafs, m'he anat guiant per l'obra escrita i museística d'un pallarès autodidacte que, tanmateix, va aprendre al costat dels millors mestres que voltaven pels Pirineus, com Fritz Krüger, a parlar dels homes i les dones mitjançant les paraules i les coses. I així va escriure i va fer museologia i ens va expli-

car la seva societat pirinenca des dels estris i les tècniques més elementals fins a l'art popular, la cultura infantil, les relacions socials i les creences. Em refereixo, és clar, a Ramon Violant i Simorra, que va fer del Museu d'Indústries i Arts Populars de Montjuïc un exemple de tractament integral del patrimoni, a la manera del seu temps. Violant es pot dir que estava sol. Ara, historiadors, científics, tècnics i antropòlegs podem treballar conjuntament (amb totes les independències i sinergies internes i externes que convinguin) per crear a Catalunya un gran museu de societat.

Perquè les coses són com són i Catalunya és Catalunya i té una vida present i recent que necessita una atenció específica. No ens valen models d'altres països on el procés colonitzador s'ha sobreposat a civilitzacions indígenes preexistents, com seria el cas dels museus de la civilització del Quebec o d'Ottawa, com no ens valdria tampoc la imitació de processos nascuts de la transformació dels *primitius* en *artistes primers*, com al Museu del quai Branly. Són models enlluernadors però llunyans en tots els sentits, que obeeixen a altres processos, altres necessitats, altres culpes i altres projectes. Nosaltres tenim els nostres i oblidar-los tindria el cost inassumible d'apartar-se de la societat.

La meua proposta, doncs, és que es creïn dos grans museus àrea de caràcter nacional, l'un de ciències naturals, amb les institucions que hem dit i les que més endavant s'hi vagin afegint, i l'altre de ciències socials, amb el Museu d'Història, el d'Etnologia i el de la Ciència i la Tècnica, i d'altres que més endavant s'hi puguin anar integrant. I que es respectin els dos vaixells insígnia que ens van deixar com a llegat els nostres avantpassats, tan propers encara: el Museu d'Art i el d'Arqueologia, potenciant-los i exigint-los el paper capdavanter que han de representar en el nostre sistema global. I sobretot (temps hi haurà de parlar-ne), que sapiguem afinar bé els instruments per tal que, al territori, la gestió del patrimoni sigui una empresa capaç d'unificar i promoure esforços i de crear vincles d'identitat. I també perquè sistema territorial i sistema nacional s'arribin a articular naturalment com un tot: la Catalunya patrimoni, en la qual el patrimoni etnològic té un paper essencial per relligar tots els elements.

El projecte és engrescador, però molt delicat. Poden ser temps d'esperança o de fracàs i tot plegat pot dependre d'una decisió mal presa o a des-temps. El Pla de Museus parla de "tancar un sistema de museus encara obert i fins ara mai del tot definit". Que així sigui, però no el tanquem en fals, perquè seria un fracàs que, després de tant de temps i de tanta frustració, ja no ens podem permetre.